

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

TAKÁCS, Levente

Karthagó, Numidia és a mezőgazdaság / Carthage, Numidia and Agriculture

Eredeti közlés /Original publication:

Ókor, 2004, 3. évf., 3. szám, 41–45. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.749

Dátum/Date: 2018. március / March

filename: takacsalevente_2004_Karthago

Ezt az információt közlésre előkészítette

/This information prepared for publication by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

TAKÁCS, Levente: Karthagó, Numidia és a mezőgazdaság / Carthage, Numidia and Agriculture, *AHU MATT*, 2018, **pp. 1–14. old.**, No. 000.002.749, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Kulcsszavak/Key words

Magyar Afrika-kutatás, a mezőgazdasági kérdéskör ókori forrásairól, Karthagó, Numidia és Roma szerepe az ókori mezőgazdasági tevékenységben és kereskedelemben

African studies in Hungary, the ancient sources of agricultural affairs, The role of Carthage, Numidia and Roma in ancient agricultural activity and commerce

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-

TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

KARTHAGÓ, NUMIDIA ÉS A MEZŐGAZDASÁG

TAKÁCS, Levente*

Ókor, 2004, 3. évf., 3. szám, 41–45. old.

Az *Ókor* legelső számában jelent meg Forisek Péter tanulmánya, amely Masszinissza numida királyságának szerepét vizsgálta Róma és Karthágó kapcsolatának alakulásában („Masszinissza numida királysága, Karthágó és Róma”: *Ókor* 2002/1., 30–36.). Az adatok alapján meggyőzőnek tűnik, hogy Masszinisszának nagy szerepe lehetett abban a folyamatban, amely a harmadik pun háborút és végső soron Karthágó pusztulását előidézte. A Kr. e. 2. század első felében Masszinissza támadó akciói állandóan élezték a karthagói–numida viszonyt, s ebben a konfliktusban Róma rendszerint a numidákat támogatta egészen addig, amíg végleg le nem számolt egykori riválisával, Karthagóval. A tanulmány azonban kevés támpontot nyújt Masszinissza indítékait, céljait illetően. Miért bonyolódott ilyen gyakran konfliktusba a numida királyság Karthagóval? Pusztán a „jósomszédi” viszony, vagy a numidák valamiféle terjeszkedési kényszere magyarázná ezt a jelenséget?

A magyarázat véleményem szerint sokkal prózaibb. A szinte állandó numida–karthagói konfliktusnak valószínűleg gazdasági okai lehetnek. A két fél gazdaságilag természetesen nem azonos erejű hatalom volt. Karthágó nemcsak a felemelkedő Róma ellen vívott három háborújával írta be magát az ókori történelembe, hanem a Földközi-tenger medencéjében szerteágazó kereskedelmi kapcsolataival, az afrikai szárazföldön és Szicília szigetén űzött virágzó mezőgazdasági tevékenységével is. A libyai törzsek gazdálkodásáról viszonylag bőven tudósítanak az ókori források, s ezt Homérosztól Hérodotoszon át Vergiliu-

* Takács Levente (1978) a Debreceni Egyetem latin doktori programjának hallgatója. Kutatási területe Róma korai történelme, Livius és a római történetírás. Legutóbbi írása az *ÓKOR*-ban: Róma második megalapítója és a birodalmi „ideológia” (2002/1).

sig¹ tiszta nomád gazdálkodásnak írják le, bár Hérodotosz megemlíti, hogy a nyugatabbra lakó törzsek letelepült életmódot folytatnak. Eleinte a numida törzsek gazdasága sem lehetett sokkal fejlettebb ennél.

A második pun háborút követő időszakban mégis szinte egymást túllicitálva ajánlottak fel a karthagóiak és a numidák egyaránt jelentős mennyiségű gabonát a keleten harcoló római hadsereg élelmezésére. Kr. e. 200-ban a karthagóiak négyszázezer mérő búzát küldtek, a numidák kétszázezer mérő búzát és ugyanannyi árpát (Livius 31.19.2–4). Később Masszinissza segédcapataival együtt kétszázezer mérő búzát küldött a Görögországban tartózkodó római sereghez (Livius 32.27.2). A III. Antiokhosz elleni háború előestéjén, Kr. e. 191-ben a rómaiak által megrendelt gabonát mind a numidák, mind Karthagó ingyen ajánlották fel. Masszinissza 800 000 mérő búzát és 550 000 mérő árpát, Karthagó pedig 1000 mérő búzát és 750 000 mérő árpát (Livius 36.3–4). A harmadik makedón háborúban a karthagóiak egymillió mérő búzát és ötszázezer mérő árpát, Masszinissza szintén egymillió mérő búzát, valamint segédcapákat akart küldeni (Livius 43.6.11–13).²

A felajánlások politikai háttérétől függetlenül úgy látszik, hogy Numidia ebben az időszakban gazdasági virágzást élt meg (Polübiosz 36.16), ami – még ha nagyobb erőfeszítések árán is – egyetlen gazdasági ágban, a mezőgazdaságban Karthagó lehetséges versenytársává tehetette. Mit tudunk az északnyugat-afrikai terület mezőgazdaságáról, milyen forrásokból szerezhetünk további információkat?

Karthagó létalapját kereskedelmi tevékenysége mellett a mezőgazdaság jelentette, ami egyfelől a hatalmas város lakosságának élelmi-szer-fogyasztásának kielégítését szolgálta, másfelől közvetlenül, vagy közvetve, az ipari feldolgozás közbeiktatásával, árut termelt. A pun mezőgazdaság termelési tapasztalatai és birtokszervezési módszerei – a szicíliai és dél-itáliai görögökével együtt – átkerültek a rómaiakhoz. A gyakorlati ismereteken kívül a karthagóiak, a görögökhöz hasonlóan, elméleti munkásságukkal is befolyásolták az elődeinél ismertebb lett római mezőgazdasági irodalmat. Legismertebb agrónomusuk Mago, akiről meglehetősen keveset árulnak el forrásaink, és 28

¹ Homérosz, *Odüsszeia* 4.85–89; Hérodotosz, *A görög-perzsa háború*, 4.186–189; Vergilius, *Georgica* 3.339–348.

² Az adatokat közli Forisek (34. old.) is, de néhány pontatlansággal. Ráadásul Livius szövegében (36.3–4) szövegkritikai probléma is van a karthagóiak által felajánlott búza mennyiségét illetően. Vö. még Lancel, S., *Carthage. A History*, (Eng. transl. by Nevill), 405.

könyvből álló munkája is elveszett. Műve a pun irodalom egyetlen olyan alkotása, amely iránt a hivatalos Róma érdeklődést mutatott.³

Jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Cicero (*A szónokról* 1.249) a mezőgazdaságot nem ismerőknek a meglévő görög illetve római feldolgozások ellenére is a karthágói Magót ajánlja figyelmébe. Columella (1.1.13) pedig egyenesen a gazdálkodás atyjának nevezi a karthágói szerzőt. A pun háborúk kora után mintegy ezer évvel a hispániai püspök, Isidorus a mezőgazdaságnak szentelt 17. könyvében szintén megemlíti Magót és 28 könyvből álló művét, ami azért jelentős, mert a görög szerzők közül mind- össze Hésziodoszt és Démokritoszt sorolja fel.

Jelentőségét már a Kr. e. 2. században felismerte a többnyire föld-birtokosokból álló római politikai vezetőréteg. Az idősebb Plinius szerint a *senatus* D. Silanusszal latinra fordíttatta Mago művét, annak ellenére, hogy már rendelkezésére állt Cato munkája (*Naturalis historia* XVIII. 5. 22–23.). Részben Pliniusnak ezen a közlésén alapul az a fel-tételezés, hogy Mago művének latinra fordítását a római arisztokrácia Cato-ellenes csoportjai kezdeményezték.⁴ Mago elismertségét mutatja az is, hogy a másik klasszikus nyelvre, görögre is lefordították (Columella 1.1.10; Varro 1.1.10). A Mago által közvetített ismeret-anyag szervesen beépült a római mezőgazdasági irodalomba,⁵ és egészen a Kr. u. 3. századig, Gargilius Martialis munkásságáig kimutatható közvetlen felhasználása.⁶

Ki volt ez a láthatóan nagyra becsült Mago? Római felhasználói származási helyét jelölendő több jelzővel illetik. A Vergilius-kommentárokat író Servius (*Georgica-kommentár* 1.43) afrikainak, Varro, Cicero és Isidorus karthágóinak, míg az idősebb Plinius punnak mondja, tehát bizonyosan az észak-afrikai pun államhoz kapcsolódik, amelynek központja Karthágó volt. Pontos azonosítása és annak a kornak a meghatározása, amelyben élt, bizonytalan. Vannak olyan vélemények, melyek szerint a Barkasz családot megalapító és a Kr. e. 6.

³ Huss, W., *Geschichte der Karthager* (Handbuch der Altertumswissenschaft III.8), München, 1985, 506.

⁴ Lancel 1995: 278.

⁵ Lásd erről bővebben Kun J., „Karthágói hatások a római mezőgazdaságban”, *Antik Tanulmányok* 15 (1968), 64–68.

⁶ Reitzenstein, R., *De scriptorum rei rusticae qui intercedunt inter Catonem et Columellam libris deperditis*; Diss. Berolini, 1884, 29. Idézi PW–RE XIV. 506–508.

század második felében élt Magóval azonos, akiről Iustinusnál (19.1.1) bővebben olvashatunk. Martin a Kr. e. 4. század végére, míg Warmington a 3. századra datálja.⁷ A *terminus ante quem*-et Plinius közlése alapján Karthagó 146-os elfoglalásában határozhatjuk meg. Egyes modern kutatók szerint még az sem biztos, hogy valós, konkrét személyt kell a név mögött keresni.⁸

Milyen lehetett a Mago által leírt észak-afrikai vagy szicíliai pun mezőgazdaság, mennyiben segítenek hozzá a másodlagos utalások ennek megismeréséhez? Művéről 26 rövid töredék maradt fenn a római mezőgazdasági szakírók műveiben. Ezek alapján képet alkotni a karthagói mezőgazdaságról veszélyeket rejt magában, de más forrásokat, szempontokat is figyelembe véve a másodlagos utalások szolgálhatnak néhány adalékkal.

A LYBIAI PÁSZTOROKRÓL

Szőjem-e dalba neked legelőit még Libyának s pásztorait, kik gyér sátor-kalyibáikat őrzik?

Sokszor e sík fövényen füvel és fut egész napon-éjen, sőt egy hónap-pon át is a nyáj, mialatt akol arra messze sehol, csak a nagy sivatag. Ha megindul ilyenkor Afrika pásztora, megy minden vele: szentjei, háza, krétai tegze, kutyái Amyclaeből meg a kardja; mint honi fölszerelésben hős római lépked súlyos terhe alatt, és még mielőtt felocsúdnék ellensége, letáborozik s ott vár csatarendben.

Vergilius, Georgica 3.339-348
Lakatos István fordítása

A mezőgazdaságot alapvetően meghatározza az éghajlat, amely az ókorban még nagyobb befolyással lehetett a termelésre. Az észak-afrikai partvidék a mediterrán övezethez tartozott, s éghajlata nem sokban különbözhetett a maitól. Braudel szerint a mediterrán éghajlat a nagy

⁷ Martin, R., *Recherches sur les agronomes latins et sur leurs conceptions économiques et sociales*, Paris, 1971, 45. és Warmington, B. H., *Karthágó*, Budapest, 1967, 139.

⁸ Reitzenstein 1884, 47. skk. és White, K. D., *Roman Farming*, London, 1970, 18.

pálmaligetek és az olajfa elterjedésének északi határa közé esik, de ebbe a meglehetősen szűk sávba beletartozik az egykori karthagói állam területének zöme. A mezőgazdaság számára a legsúlyosabb problémát a csapadék illetve annak hiánya, elégtelen mennyisége okozza. Az eső zöme az őszi–téli hónapokban hull, ami nyaranta súlyos szárazságokhoz, aszályokhoz vezethet. Nem véletlenül biztatja Vergilius arra a földműveseket, hogy esős nyárért és „verőfényes” télért könyörögjenek (*Georgica* 1.100). A hasonló klimatikus viszonyok az egész Mediterráneumban nagyjából egyforma mezőgazdasági struktúra kialakulásához vezettek, amelyet a búza, olajfa és szőlő hármasságának dominanciája jellemez. Megteremnek a legkülönbébb gyümölcsfák is, de mindezek hatékony termesztése igényli az öntözést.⁹

A Kr. u. 1. században az idősebb Plinius, aki a Vezúv nevezetes 79-es kitörésekor vesztette életét, *Naturalis Historia* című művében többször utal a fák termesztése kapcsán a karthagói Magóra, akiről különösen a mandula, dió, berkenye, és olajfa (*olea*) művelésével kapcsolatban tesz említést.¹⁰ A mintegy másfél évszázaddal korábban alkotó Varro szintén ismeri ezen gyümölcsfafajtákat és tartósításukról, eltevésükéről is szól.¹¹ Varro ezen a helyen nem utal kifejezetten Magóra, de Columella párhuzamos helyei és a varrói szövegben néhány sorral korábban előforduló *malum Punicum* (gránátalma) említése alapján feltételezhető az afrikai szerző hatása. A Nyugat-Ázsiából származó növényt a föníciaiak honosították meg Afrikában.¹² Az olajfa, amely a Földközi-tenger vidékének egyik jellegzetes kultúrnövénye, szintén ismert volt az ókori Észak-Afrikában. Az antikvitásban számtalan fajtáját tartották nyilván termelési körzetük vagy egyéb jellemzőik alapján. Plinius utal egy afrikai fajtára,¹³ de Columella utalása teljesen bizonyossá teszi, hogy Mago is foglalkozott művében ezzel a növénykultúrával (17.1–2).

⁹ Braudel, F., *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*, Budapest, 1996. 243–258; valamint Warmington 1967, 7–9.

¹⁰ 17.11. 63–64; 17.18.92–94.; 17.30.128–130.

¹¹ Varro 1.59.3. Utalva a pun szerzőre, hasonló dolgokról ír Columella is: 4.10.1, 12.46.5–6.

¹² Lancel 1995, 277. A 278. lapon Lancel egy szteléről másolt sematikus rajzot is ad erről a növényről.

¹³ *Naturalis historia* 15.3.17. Rendszertanilag talán az *Olea Europaea* L.-val azonos.

Varro a mezőgazdaság másik ágazatánál, az állattenyésztésnél is támaszkodik afrikai előfutárára. A szarvasmarhák egészségére vonatkozóan (2.5.18) és a jószágtartás két fajtájával (*pecus pascendum* / *genus agreste pastionum* és *villatica pastio*) kapcsolatban (3.2.13) utal Magóra. Az állattenyésztés témakörébe, bár nem a valódi mezőgazdaság által alkalmazható eljárások közé, tartozik a *bugonia* leírása, vagyis a méhek születése elhullt ökrök gyomrából. Legismertebb leírása Vergilius *Georgicájának* negyedik énekében található. Könnyen meg lehet, hogy ennek leírása először a pun szerző művében tűnt fel, és innen merítették a görög és római költők.¹⁴

Abból a több mint kéttucatnyi utalásból, amely Mago könyveire vonatkozik, mindössze egy foglalkozik a gabonafélékkel, helyesebben azok őrlésével (*pistura*; *Naturalis historia* 18.23.97–99.). Az antik táplálkozás fő alapanyagát a különböző gabonaféleségek jelentették, ami meglepővé teheti ezt a „hiányosságot”. A megoldás kulcsát Mago munkásságának hagyományozási módja jelentheti. A római mezőgazdasági szakírók nem tartották fontosnak a gabonatermesztés jól ismert módszereinek, eljárásainak leírását. Olvasóközönségük számára ebben a témában nem nyújthattak új információkat, hiszen a gabonatermesztésnek nagy hagyományai voltak Itáliában és nem is bizonyult olyan intenzív, innovációt igénylő ágazatnak, mint a gyümölcsösök.

A mezőgazdasági struktúra közelebbi meghatározásakor a karthagói állam méreteiből lehet kiindulni. A különböző becslések nagyjából 200 000 főre teszik a város lakosságát,¹⁵ jöllehet az ókori források ennek többszöröséről szólnak, aminek alapján Karthágó a Nyugat-Mediterráneum, illetve Afrika egyik legnagyobb városa lehetett. Ellátása nem mindennapi nehézséget jelentett a városi vezetésnek.

A karthagói mezőgazdaság birtokstruktúrájával kapcsolatban két álláspont alakult ki a történettudományban. Az első szerint a „pun típusú rabszolgatartó nagybirtok” volt a jellemző üzemszervezeti forma, amely feltehetőleg jelentős mennyiségű gabonát termelt.¹⁶ A másik elképzelés szerint a kis- vagy közepes méretű birtok lehetett domináns, amely állattenyésztésre és gyümölcsstermesztésre specializáló-

¹⁴ *Georgica* 4.281–314. valamint Columella 9.14.6. Lásd még Kun J. 1968, 65.

¹⁵ Warmington 1967, 134. és Hahn I.–Máté Gy., *Karthágó*, Budapest, 1972, 31.

¹⁶ Hahn–Máté, 1972, 31.

dott.¹⁷ Mindkét elképzelést alapvetően befolyásolja és módosítja Karthágó és a libyai – köztük a numida – törzsek sajátos gazdasági kapcsolata.

A kétféle üzemszervezeti formát megkülönböztető elméletek részben igazak, de csak azzal a megszorítással, hogy a két birtoktípus egyidejűleg, egymás mellett létezett. Valószínű, hogy a város környéki földeken kis-, illetve középbirtokok formájában zöldség- és gyümölcsstermesztés folyt, ami jól körvonalazható Mago művének fennmaradt töredékeiből, amelyek részletesen tárgyalják a különféle gyümölcsfák művelési módjait. Más ókori források is utalnak arra, hogy Karthágó közelében számtalan, öntözött és bőven termő kert található.¹⁸ Sőt a városfalakon belül, a ritkán beépített, Megara nevű városrészben is egymástól kőfalakkal vagy sövényekkel elválasztott, öntözőberendezésekkel ellátott kertek helyezkedtek el.¹⁹ Ezek termékeit, amelyek a gabonaalapú táplálkozást kiegészítették és változatosabbá tették, nagyobb távolságra szállítani romlandóságuk miatt a korabeli viszonyok között lehetetlen volt. A város környéki kertek tulajdonosai viszont állandó és biztos felvevőpiacot találtak a hatalmas városban.

Gyümölcsösök és más igényesebb kultúrák számára kiváló talajadottsággal bírtak az Utica környéki földek és a Cap Bon-félsziget területe, amelyek Karthágó közvetlen közelében helyezkedtek el. A könnyű, homokos talajok kedveztek a szőlőművelésnek, bár nem tudunk jelentős karthagói borkivitelről. Columella tanúsága alapján azonban Mago foglalkozott ezzel az ágazattal.²⁰ A másik jellegzetes kultúrnövény az olajfa, amelynek egyik termelési centruma a ma Líbiában található Leptis Magna volt. A karthagói államhoz tartozó város környéke még egy évszázaddal Karthágó lerombolása után is híres hatalmas olajfa-ültetvényeiről és az ezekből származó gazdagságáról.²¹ Az olaj és bor beszerzésére a szállítás módja miatt egyébként is tágabb lehetőség kínálkozott, akár a tengerentúlról (pl. Szicília) is beszerezhető volt.²²

¹⁷ Warmington 1967, 139.

¹⁸ Diodorus 20.8.3–4. és Appianosz *Lib.* 117.

¹⁹ Lancel 1995, 277.

²⁰ 3.12.5., 3.15.4. Vö. Lancel 1995, 274–76.

²¹ *Bell. Afr.* 97.3.

²² A bor és olaj termelési körzeteiről lásd Lancel 1995, 276–77.

KIRTA (CIRTA)

Trétón után a masyliosok földje következik, s a karthágóiak majdnem ugyanakkora területe. A belföldön van Kirta, Massinissának és utódainak a királyi székhelye, jól megerősített és mindennel ellátott város, különösen Mikipsa által, aki helléneket is telepített oda és olyan naggyá tette, hogy 10000 lovast és kétszer annyi gyalogost tudott kiállítani. Itt van Kirta is, meg a két Hippón is, az egyik Ityké közelében, a másik távolabb, inkább Trétón felé, mindkettő királyi székhely. Nagyságát és tekintélyét illetőleg Ityké a második Karthágó után. Karthágó pusztulása után ez volt a rómaiaknak mintegy a fővárosuk és támaszpontjuk a libyai vállalkozásokban.

Sztrabón, Geographika 17.3.13
Földy József fordítása

**Olivaszüret ábrázolása egy későrómai mozaikon
(Tunis, Bardo Museum)**

HAMILKAR PALOTÁJÁNAK LEÍRÁSA

Fügefák vették körül a konyhákat, szikomorliget nyúlt a zöld sűrűig, melyből gránátalma pirosa csillant a gyapot fehér pamacsai között; fürtökkel megrakott szőlőindák kúsztak a fenyőfák ágaira, rózsaliget virított a platánok alatt, itt-ott liliomok ringatóztak a gyepen, korallporral kevert fekete homok borította az ösvényeket, és középen végig, mint zöld obeliszk kettős oszlopsora, vezetett a ciprusokkal szegélyezett út. Legvégén magaslott a sárga pöttyös numidiai márványból széles alapokra épült palota, négy, lépcsőzetesen egymás fölé tornyosuló emeletével.

Flaubert, Szalambó
Bartócz Ilona fordítása

A távolabbi földterületeket gabonatermesztéssel és állattenyésztéssel hasznosíthatták. Ezek a külterjesen művelt birtokok tartozhattak a „pun típusú rabszolgatartó nagybirtokhoz”. A gabonaföldek kiváltképp a Bagradas-folyó (a mai Medjerda) völgyében, Cirta és Theveste környékén voltak elterjedtek, amelyek talán karthagói alapítású városok lehettek.²³ A nagy területű gabonaföldeket és az olajfaültetvényeket részesbérlettel vagy rabszolgák felhasználásával műveltették meg. A vidéki nagybirtokok központjai kisebbfajta erődtények voltak, amelyek védelemül szolgáltak a külső támadások vagy rabszolgafelkelések idején.

A földműves lakosság zöme abban az antik források szerint 300 vidéki városban lakott, amelyek közé a nemrég feltárt Kerkouane tartozott. Ennek a településnek nincs nyoma az ókori forrásokban, de a leletek alapján jól tanulmányozhatók a mezőgazdaság eszközei és a lakosság mindennapi élete is. A tengerparton található, de jó kikötővel nem rendelkező kisváros lakosai a mezőgazdaság egy sajátos ágából, a tengeri halászatból szerezték meg jövedelmük egy részét. Másik részét a bíborszínű festékanyag előállításából nyerték, amely szintén szorosan kapcsolódik a tengerhez. A város, amelynek ókori neve ismeret-

²³ Walsh, P. G., „Massinissa”, *Journal of Roman Studies* 55 (1965), 149–160, 154.

len, ebből jutott olyan bevételekhez, amelyek lehetővé tették költséges beruházásokat: városfalak és fürdők építését.²⁴ A Karthagó legyőzése után létrehozott római provincia, Africa (a császárkorban *Africa proconsularis*) viszonylag magasfokú urbanizáltsága is ezeken az előzményeken nyugodott.²⁵

A nagybirtokok és ezek a vidéki kisvárosok terjeszthették el Észak-Afrikában a fejlett karthagói mezőgazdaság módszereit. A mezőgazdaság virágoztatta fel a Kr. e. 2. században, a második pun háborút (218–201) követően a Karthagóval szomszédos numida államot. Numidia fellendülése összekapcsolódott Masszinissza uralkodásával, aki a második pun háborúban a rómaiak oldalára állt, és szövetségeseinek győzelme után egyesítette a Numida királyságot.

A Kr. e. 2. századot megelőzően Északnyugat-Afrika csapadékban szegényebb területeinek jelentős részét pásztorkodó törzsek lakták, amelyeket etnikailag-nyelvileg a „berber” összefoglaló elnevezéssel illetnek. Az ókori források többnyire „libyainak” nevezik ezeket a nomadizáló csoportokat, törzseket. Egyes termékenyebb területeken (pl. a Medjerda folyó völgyében) letelepülve vagy félnomád életmódot folytatva ezek a törzsek is bekapcsolódhattak a gabonatermesztésbe és -értékesítésbe. Warmington feltételezi, hogy ők termelték a karthagóiak által értékesített gabona jelentős részét is.²⁶

Úgy tűnik, hogy a karthagóiak gabonatermelésre ösztönözték azokat a népeket vagy területeket, amelyek uralmuk alatt álltak.²⁷ Akár azért, hogy távol tartsák őket az intenzív művelés egyéb formáitól, így akadályozva meg a lehetséges konkurencia létrejöttét; akár azért, mert így akarta a karthagói állam fenntartani a libyai törzsek gazdasági s egyben politikai függőségét. Talán ezek közé tartoztak a numidák is, akik azonban – a tenger és a karthagóiak közelségének köszönhetően – eljutottak az államalkotás szintjére, majd a második pun háború eredményeképp sikerült megszabadulniuk a karthagóiak politikai-gazdasági befolyásától.

Masszinissza gazdaságpolitikájának egyik alapja a mezőgazdaság fejlesztése volt a karthagói tapasztalatok átvételével. A szomszédos pun területeken látottakon kívül hozzásegítette ehhez az a tudományos irodalom, amelynek Mago valószínűleg csak a legnevesebb képviselő-

²⁴ Lancel 1995, 280–288.

²⁵ Cornell, T. – Matthews, J., *A római világ atlasza*, Budapest, 1991, 118.

²⁶ Warmington 1967, 139.

²⁷ Walsh 1965, 152.

je volt.²⁸ Sikerességét mutatja a gabonatermesztés nagyarányú fennél-
dülése, amit a rómaiaknak küldött gabonaszállítmányain kívül a vallá-
si élethez tartozó bizonyítékok is jeleznek. Két, a gabonaműveléshez
kapcsolódó istennő (*Cereres*) kultuszát több felirat örökíti meg. A már
említett Cirta, a numida állam akkori fővárosa környékén kiterjedt
szántók voltak. Vannak adatok arra, hogy Masszinissza kísérletet tett
az intenzív kultúrák meghonosítására, szőlő- és olajtermelésre a váro-
sok környékén, de a római agrárszakírók szerint a terület alkalmatlan
erre (vö. Plinius, *Naturalis historia* 15.8). A gabonaexporthoz társult
még az egzotikus vadállatok, madarak kivitele a római „szórakoztató-
ipar” számára, valamint az elefántcsonttal folytatott kereskedelem.²⁹ A
Numidiából kivitt cikkek tulajdonképpen ugyanazok voltak, amiket
Karthágó is exportált. A Plautus *Poenulus* című vígjátéka által is do-
kumentált, az adott időszakban élénk karthagói–itáliai kereskedelem-
ben a numidiai áruk csak kisebb szerepet játszhattak. A hasonló ter-
mékstruktúra és Masszinissza kereskedelmi törekvései (a római hadse-
regnek szállított élelmiszer, illetve görög kapcsolatai)³⁰ miatt nehezen
feloldható konfliktushelyzet megmagyarázhatja azt az éles szembenál-
lást, ami a feltörekvő Numidia és Karthágó viszonyát megmérgezte: a
gazdaságban elért sikerek tették Numidiát Karthágó vetélytársává a
Kr. e. 2. században.

Karthágó ugyan elbukott, de Északnyugat-Afrika, sőt Róma is mű-
veltségében és gazdaságilag ezer szállal kapcsolódott a pun kultúrá-
hoz. Mago műve az egyik jelentős darabja ennek az örökségnek, de az
agronómiai ismeret pusztai átadásánál szélesebb körű volt a két kultúra
érintkezése. A mezőgazdasággal kapcsolatban egyes növények, esz-
közök átadásával, átvételével is számolni kell. A *figus Africana*,
amelynek műveléséről Cato (*A földművelésről* 8.1) tudósít, neve sze-
rint is Karthágó kontinenséről származott. A Varro (1.52.1) által emlí-
tett, és szerinte Hispaniában alkalmazott kocsifajta, a *plostellum Poe-
nicum* szintén karthagói eredetű volt, és még több mint száz esztendő-
vel Karthágó lerombolása után is alkalmazták a rómaiak. A római élet

²⁸ Plinius (*N. h.* 18.22–23) tudósít arról, hogy Karthágó elfoglalása után az
ottani könyvtárak anyagát a rómaiak afrikai fejedelmeknek ajándékozták.
Jóllehet ez az adat valamivel későbbi időszakra vonatkozik, mégis valószí-
nűvé teszi, hogy Numidiában már a 2. század első felében felhasználták a
karthagói tudományos eredményeket.

²⁹ Walsh 1965, 152–155.

³⁰ Walsh 1965, 155; Lancel 1995, 406.

minden területén emlegetett és kimutatott görög hatás mellett bizonyos esetekben számolnunk kell más civilizációk, jelen esetben a karthagói, kulturális befolyásával és a római kultúrába integrált örökségével is.

MEGJELENT

AHU MATT Könyvek / Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában

sorozat új kötetei

FÜSSI NAGY Géza

Etnokulturális folyamatok Kelet-Afrikában. Összegyűjtött tanulmányok (posztumusz), szerk./ed. by BIERNACZKY Szilárd, 2017, 426 pp. (3) (csak online változatban)

B. WALLNER Erika szerk.

Afrikakutatás Magyarországon – első kötet (A 70 éves Biernaczky Szilárd Afrika Barátság Könyve), 2017, 640 old. (4) (nyomtatott és online változatban is)

BÚR Gábor

Afrika-történeti tanulmányok, 2011/2017, 349 old. (5) (nyomtatott és online változatban is)

KUN Tibor

Hazatérés a szülőföldre. Frankofón afrikai irodalmi tanulmányok és antológia, 2012/2017, 574 old. (8), (nyomtatott és online változatban is)

MARAN, René

Batuala. Igaz néger regény, ford./transl. by KUN Tibor, elő- és utószó KUN Tibor és/and BIERNACZKY Szilárd, 2013/2017, 216 pp. (15) (nyomtatott és online változatban is)

SENGHOR, Léopold Sédar

Amiben hiszek (Ce que je crois), ford.(Hung. transl. by KUN Tibor, elő- és utószó KUN Tibor és/and BIERNACZKY Szilárd, 2015/2017, 268 pp. (16) (nyomtatott és online változatban is)

PÉNZES Tímea

Ghána ölelésében (több mint úti beszámoló), 2017, 208 pp. (17) (csak online változatban)

BIERNACZKY Szilárd és B. WALLNER Erika szerk.

Magyar Afrika Tudástár. Egy elektronikus könyvtár születése, 2017, 352 pp. (18) (nyomtatott és online változatban is)

FERWAGNER, Péter Ákos

Történelem a Magreb országaiban. Összegyűjtött tanulmányok, 2017, 447 pp. (19) (csak online változatban)

BIERNACZKY Szilárd

Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról. Tudománytörténeti vázlatok – 1. kötet, 2017, 529 pp. (20) (csak online változatban)

MUNDUS NOVUS KÖNYVEK Kft.

levelezés: 2010 Érd, Földmunkás utca 6.

email: info@munduspress.hu

A nyomtatott kiadványok a Kiadó email címén rendelhető meg

E-KÖNYV KATALÓGUS

(elektronikus könyveinket az **eKÖNYV Magyarország Kft.** forgalmazza, lásd alább)

A Mundus Magyar Egyetemi Kiadó 2010-ben megszűnt. Az újonnan megalakult Mundus Novus Könyvek Kft. új tevékenységbe fogott. A MMEK szerzői közül azonban többen hozzájárultak, hogy egykori kiadványaikat elektronikus könyv formájában újra közzé tegyék. Az új kiadó könyvlistájában ezért részben új művek, részben az 1994 és 2010 között papíron megjelentetett művek elektronikus újrakiadásai vegyesen szerepelnek.

Kérjük, katalógusunkat továbbítsa egyeteme vagy intézménye könyvtárának!

HOGYAN RENDELHETŐK MEG E-BOOK KIADVÁNYAINK?

KAPCSOLAT

eKönyv Magyarország Kft.

1086 Budapest, Dankó utca 4–8.

Telefon +36-1/323-3980

e-mail: ugyfelszolgalat@ekonyv.hu

www: <http://www.ekonyv.hu>

Hogyan vásároljunk e-könyveket a Kft. honlapján?

--- 1. Regisztráció

Mielőtt vásárolna az ekonyv.hu webáruházban, regisztrálnia kell.

--- 2. Vásárlás

Válassza ki a megvásárolni kívánt e-könyvet, majd tegye a kosárba. Ezután a kosarat megnyitva lehet kifizetni, majd letölteni és azonnal olvasni az e-könyvet. A vásárlás elve és folyamata ugyanaz, mint más webáruházakban.

Az alábbi módokon lehet fizetni:

Fizetés esetén a könyvek azonnal letölthetőek és olvashatóak. Az e-könyvek vásárlása és letöltése nagyon egyszerű folyamat, alig másfél percet vesz igénybe.

KIADVÁNYOK

PUBLICATIONS

KÖNYVEK IDEGEN NYELVEKEN

BOOKS IN FOREIGN LANGUAGES

ERDÉLYI István

Archaeological Expeditions in Mongolia, 2017, 278 old. 4800.- Ft (papíron: 2000, 261 old., 6800.- Ft)

SZALAY Károly

Der Statthalter des Satans (regény), 2015, 290 old., ára: 4800.- Ft (papíron: 1999, 290 old., ára: 4900.- Ft)

SZENTES Tamás

Comparative Theories and Methods of International and Development Economics (A Historical and Critical Survey) (World Economics 1), 2016, 462 old., ára: 5900.- Ft (csak e-könyv, papíralapú kiadás: Akadémiai Kiadó, 2003)

SZENTES Tamás

The Political Economy of Development, Globalization and System Transformation (World Economics 2), 2016, 439 old., ára: 5900.- Ft (csak e-könyv, papíralapú kiadás: Akadémiai Kiadó, 2003)

VOIGT Vilmos

Suggestions. Towards a Theory of Folklore (tanulmányok), 2017, 432 old., ára: 4800.- Ft (papíron: 1999, 409 old., ára: 6800.- Ft)

KÖNYVEK MAGYAR NYELVEN

BOOKS IN HUNGARIAN

Afrika –kiadványok / Africa-publications

BIERNACZKY János

Frobenius-kommentárok. Megjegyzések Leo Frobenius 1933-ban megjelent Kulturgegeschichte Afrikas című műve magyar fordításához, 2002, 188

old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 1) (csak nyomtatva),
ára: **elfogyott**

GUMAN István

Dogon mitológia és csillagászat, 2006, 200 old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 2) (csak nyomtatva), ára: **elfogyott**

FÜSSI NAGY Géza

Etnokulturális folyamatok Kelet-Afrikában. Összegyűjtött tanulmányok, szerk. BIERNACZKY Szilárd, 2017, 434 old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 3) (csak e-könyv) ára:- Ft.

B. WALLNER Erika szerk.

Afrikakutatás Magyarországon – első kötet. A 70 éves Biernaczky Szilárd Afrika Barátság Könyve, 2017, 621 old. (– 4), ára (ekönyv): 3400.- Ft., nyomtatott kiadvány: 4600.- Ft.

BÚR Gábor

Afrika-történeti tanulmányok, 2017, 349 old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 5), ára: (e-könyv): 2500.- Ft (nyomtatott: 2011, 349 old. ára: 3600.- Ft)

KUN Tibor

Hazatérés a szülőföldre. Frankofón afrikai irodalmi tanulmányok és antológia, 2017, 574 old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 8), ára: (e-könyv) 2800.- Ft (nyomtatott: 2012, 574 old., ára: 3900.- Ft)

MARAN, René

Batuala. Igaz néger regény, ford. KUN Tibor, elő- és utószó: KUN Tibor és BIERNACZKY Szilárd, javított és bővített, 2017, 208 old., (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában 15) ára (e-könyv): 2200,- (nyomtatott: 2013, 161 old., ára: 3200.- Ft.)

SENGHOR, Léopold Sédar

Amiben hiszek (Ce que je crois), ford. KUN Tibor, elő- és utószó: KUN Tibor és BIERNACZKY Szilárd, javított és bővített, 2017, 246 old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 16), ára (e-könyv): 2900.- (nyomtatott: 2013, 188 old., ára: 3900.- Ft)

PÉNZES Tímea – KÁDÁR István

Ghána ölelésében (több mint úti beszámoló), 2017, 208 old. (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 17) (csak ekönyv), ára: 2900.- Ft

BIERNACZKY Szilárd – B. WALLNER Erika szerk.

Magyar Afrika Tudástár. Egy elektronikus könyvtár születése, 2017, 337 old. (– 18), ára (ekönyv): 2600.-Ft. nyomtatott kiadvány: 3800.- Ft.

FERWAGNER Péter Ákos

Történelem a Magreb országában. Összegejtött tanulmányok, 2017, 447 pp. (– 19) (csak e-könyv), ára: 3440.- Ft.

BIERNACZKY Szilárd

Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról. Tudománytörténeti vázlatok – 1. kötet, 2017, (20) ára (csak ekönyv): 3680.- Ft.

Ethnologia (folyóirat), 2016/1–4. szám, elektronikus kiadás, 650 old., ára: 2900.- Ft, nyomtatott kiadvány: 3900.- Ft.

Más kiadványok / Other publications

BOZÓKI András – SÜKÖSD Miklós szerk.

Az anarchizmus klasszikusai, 2015, 531 old., ára: 3800.- Ft (papíron: 2009, 531 old. ára: 4900.- Ft)

ERDÉLYI István

A Magyar Honfoglalás és előzményei, 2015, 185 old., ára: 2000.- Ft (papíron: 2002, 185 old., 2400.- Ft)

ERDÉLYI István

Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei, 2015, 273 old., ára: 3800.- Ft (papíron: 2008, 273 old., 4900.- Ft)

FÁBIÁN László

Gyanánt. Regény Könyves Kálmánról, 2015, 267 old., ára: 2540.- Ft (papíron: 2006, 267 old., ára: 3900.- Ft)

FÁBIÁN László

Hazatérő lovam körmén virágos rét illatát hozza, avagy furcsa görcs a torokban, 2015, 113 old., ára: 1778.- Ft (papíron: 2006, ára: 2900.- Ft)

FÁBIÁN László

Tiszteld fiad, hogy hosszú életű legyen a földön (Apasági kereset), 2015, 377 old., ára: 3048.- Ft (csak e-book)

FÉJA Géza

Kossuth Lajos, 2017, 248 old., ára: 2400.- Ft (papíron: 2002, 247 old., 3400.- Ft)

FÉJA Géza

Lelkek párbeszéde, 2017, 326 old., ára: 2800.- Ft (papíron: 2002, 326 old., 3600.- Ft)

FÉJA Géza

Márciusi front, 2017, 226 old., ára: 2400.- Ft (papíron: 2003, 226 old., 2900.- Ft)

FÉJA Géza

Visegrádi esték, 2017, 280 old., ára: 2500.- Ft (papíron: 2003, 279 old., 3400.- Ft)

FÉJA Géza

Viharsarok, 2017, 398 old., ára: 2900.- Ft (papíron: 2004, 397 old., 2900.- Ft)

FÉJA Géza

Móric Zsigmond, 2017, 216 old., ára: 2400.- Ft (papíron: 2005, 218 old., 2900.- Ft)

GAZDAG László

Magyarország úttévesztése. (A rendszerváltás közgazdaságtana), 2015, 247 old., ára: 2000.- Ft (papíron: 2009, 247 old., ára: 3600.- Ft)

JÁVOR Béla

Karácsonyi levelek, bővített, 2014, 280 old., ára: 2500.- Ft (papíron: 2013, 280 old., ára: 3600.- Ft)

JÁVOR Béla

Gyomorkeserű (válogatott írások és példabeszédek), 2017, 266 old., 2200.- Ft (papíron: 2006, 263 old., 2800.- Ft)

JÁVOR Béla

Újratemetés. Nagy Imre és Kádár János (dráma), 2017, 70 old., 1800.- Ft (papíron: 2006, 68 old., 2300.- Ft)

MAGYAR Miklós

Örkény István és a francia abszurd dráma, 2015, 208 old., ára: 2159.- Ft (papíron: 2013, 2008 old., ára: 2600.- Ft)

MISUR György

Szarvasról Rómába. Diplomáciai küldetésben, 2015, 344 old., ára: 2500.- Ft (papíron: 2010, 344 old., ára: 3600.- Ft)

NYAKAS Szilárd

Magyar szöveg (publicisztikák), 2015, 272 old., ára: 1700.- Ft (papíron: 2008, 272 old., 2600.- Ft)

PERLASCA, Giorgio

A „szélhámos” Egy olasz embermentő a vészorszak idején (emlékiratok), szerk.: Bangó Jenő és Biernaczky Szilárd, 2017, 304 old., 2600.- Ft (papíron: 2012, 302 old., 3800.- Ft)

SOKCSEVITS Dénes

Horvátország a 7. századtól napjainkig, 2015, 846 old., ára: 5000.- Ft (papíron: 2011, 846 old., ára: 6900.- Ft)

SZALAY Károly

Szerelem és halál Pompejiben (regényes kortörténet), 2014, 212 old., ára: 1800.- Ft (papíron: 1998, 212 old., ára: 2900.- Ft)

SZALAY Károly

Szerelmes éveink (regény), 2015, 211 old., ára: 2200.- Ft (papíron: 2002, 212 old., ára: 3400.- Ft)

SZALAY Károly

Karikatúra és groteszk a magyar középkorban, 2015, 236 old., ára: 2200.- Ft (papíron: 2003, 236 old., ára: 3400.- Ft)

SZALAY Károly

Párhuzamos viszonyok (regény), 2015, 322 old., ára: 2200.- Ft (papíron: 2003, 322 old., ára: 3400.- Ft)

SZALAY Károly

Bikakolostor (regény), 2015, 336 old. ára: 2200.- Ft (papíron: 2004, 336 old., ára: 3400.- Ft)

SZALAY Károly

A geg nyomában – 1. kötet, 2015, 313 old., ára: 2600.- Ft (papíron: 2006, 313 old., ára: 3600.- Ft)

VOIGT Vilmos

Negyvenöt év a szerelem kertjében. Összegyűjtött tanulmányok, 2014, 264 old., ára: 4130.- Ft (csak e-könyv)

WENNER Éva

Italo Svevo az Osztrák–Magyar Monarchia szellemi életében, 2017, 206 old. ára: 2600.- Ft (papíron: 2009, 201 old. ára: 3600.- Ft)

TERVEK / PLANS

Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában = MKMA

AFRIKA –KIADVÁNYOK / AFRICA-PUBLICATIONS

Előkészületben / In preparation

GÁBRIS Gyula

Afrika természetföldrajza (válogatott tanulmányok) (HKMA – 21)

SZILASI Ildikó

Torday Emil nyomában Kongóban, összegyűjtött tanulmányok (HKMA – 22)

BALÁZS Judit

Vendégprofesszorként Kairóban (több mint emlékirat) (HKMA – 23)

BÚR Gábor

Afrika-történeti tanulmányok, 2. kötet (HKMA – 24)

Megjelenik a későbbiekben / Appears later

VOIGT Vilmos

Today's African Folklore – as seen from Hungary (collected studies) (HKMA – 7)

BIERNACZKY Szilárd – BÚR Gábor szerk.

Afrikakutatás Magyarországon – második kötet (HKMA – 9)

VANSINA, Jan

A szájhagyomány. Egy történelmi módszerről, ford. Biernaczky János, (HKMA – 10)

KRIZSÁN László

Kalocsa szerepe a magyar Afrika-kutatás történetében (Magyar László, Czimmermann István, Menyhárt László) (HKMA – 11)

FROBENIUS, Leo

Az afrikai kultúra története. ford. Biernaczky János) (HKMA – 12)

SÁRKÁNY Mihály szerk.

Africana Hungarica, 3. évf., 1–2. szám, szerk. Sárkány Mihály (HKMA – 13)

SÁRKÁNY Mihály

A kikujuk földjén. Összegyűjtött afrikanisztikai tanulmányok (HKMA – 14)

BIERNACZKY Szilárd

Az afrikai népek szájhagyományai. Adalékok az Európán kívüli kultúrák szóművészetének vizsgálatához (válogatott tanulmányok) (HKMA – 18)

BIERNACZKY János

Leo Frobenius és a mai Afrikakutatás. Összegyűjtött írások (HKMA – 25)

PARK, Mungo

Park utazása Afrika belső tartományaiban (az 1816-os magyar nyelvű kiadás szerkesztett új közreadása, szerk./ed. by BIERNACZKY Szilárd) (HKMA – 26)

JANKÓ János

Afrikai tanulmányok (HKMA – 27)

ECSEDY Csaba

Gyűjtőúton Dél-Szudánban. Összegyűjtött tanulmányok (HKMA – 28)

BIEBUYCK, Daniel P. – BIEBUYCK, Brunhilde

“We Tost Those Whom We Marry” – An Analysis of Thirty-six Nyanga Tales, bevezette és szerk. BIERNACZKY Szilárd, 1987, Budapest, African Research Program, Eötvös University, 115 pp. (HKMA – 29)

ALMÁSY László

Recentes explorations dans le Desert Libyque (1932–1935), 1936, Le Caire, 98 pp. (HKMA – 30)

BESENYŐ János

Magyar békefenntartók és Afrika megismerése (válogatott tanulmányok) (HKMA – ?)

HUNFALVY János

Összegyűjtött afrikanisztikai írások (HKMA – ?)

AZ ALÁBBI MŰVEK MÁR OLVASHATÓK AZ INTERNETEN / The following books can be read on the internet

(ingyenesen letölthető kiadványok/free downloadable publications, lásd/see: részben/in part: *Magyar Afrika Társaság Szakmai Könyvtára --- Magyar Afrika Tudástár*, <http://afrikatudastar.hu>, vagy www.afrika.hu)

Más kiadványok / Other publications

ANKERL Géza

Anyanyelv, írás és civilizációk. Vendégségben a Földön, 2004
KAPRONCZAY Károly
Magyar orvoséletrajzi lexikon, 2004

Afrika –kiadványok / Africa-publications

CAMÕES, Luís de

A lusiadák (portugál nemzeti eposz), Ford. Hárs Ernő, bev. Rákóczi István, 1997

BIERNACZKY János

Frobenius-kommentárok. Megjegyzések Leo Frobenius 1933-ban megjelent *Kulturgeschichte Afrikas* című műve magyar fordításához, 2002

GUMAN István

Dogon mitológia és csillagászat, 2006

RÁKÓCZI István

Tengerek tengelye. Ibér terjeszkedés az Atlantikumban a 15–16. században, 2006

SZENTES Tamás

Elmaradottság és fejlesztés (papíron: 1972, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 486 old.)